Всеукраїнськийінтерактивний конкурс «МАН-ЮніорДослідник»
Номінація: «Історик-Юніор»

АРХІТЕКТУРНО-СИМВОЛІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БЕРЕГІВСЬКИХ ЦВИНТАРІВ ЯК ПРОЯВ СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Автор: Пуканич Анжела Едуардівна, учениця 8 класу Берегівського ліцею імені Федора Потушняка Берегівської міської ради Закарпатської області.

Наставник: Бережник Ярослава Василівна, учителька історії та мистецтва Берегівського ліцею імені Федора Потушняка Берегівської міської ради Закарпатської області.

Актуальність та наукова новизна

Актуальність

- Міські цвинтарі — унікальні багатошарові історико-культурні джерела, що зберігають інформацію про соціальну структуру, релігійні уявлення та естетичні ідеали минулих епох
- Виступають важливими «місцями пам'яті» (П'єр Нора), що формують колективну ідентичність міста та регіону
- Сучасні загрози: природні процеси (ерозія, заростання) та антропогенні чинники (урбанізація, вандалізм, недостатній догляд)

Наукова новизна

- Вперше створено систематизований емпіричний корпус даних з історії міського кладовища Берегова на вул. Пушкіна (60 надгробків XIX–XX ст.)
- До наукового обігу введено раніше не описані епітафії, символи та типологічні характеристики пам'яток
- Адаптовано міждисциплінарну методологію некрополістики до умов локального міського середовища

Мета, завдання, об'єкт, предмет, гіпотеза

Мета роботи

- Шляхом комплексного аналізу архітектурно-художніх особливостей, символіки та епітафій надгробків дослідити поховальні традиції та відтворити соціокультурний портрет міста Берегове крізь призму його головного некрополя.

Завдання дослідження:

1. Провести дослідження та фотофіксацію 60 надгробних пам'яток на міському кладовищі (вул. Пушкіна, XIX–XX ст.)
2. Класифікувати об'єкти за типологічними, хронологічними, стилістичними ознаками та матеріалом
3. Здійснити семіотичний аналіз символіки та епіграфічний аналіз епітафій
4. Проаналізувати зв'язок просторової структури некрополя з соціально-політичними трансформаціями в історії міста
5. Розробити практичні рекомендації щодо збереження спадщини та популяризації історії міста

Об'єкт дослідження: комплекс цвинтарів міста Берегове

Предмет дослідження: архітектурно-художні особливості надгробків, символіка, епітафії та поховальні традиції

Гіпотеза: просторово-типологічна структура, символіка та епітафії берегівського некрополя є прямим відображенням соціально-політичних трансформацій у місті (перехід від індивідуальних поховань кінця XIX – початку XX ст. до стандартизованих форм другої половини XX ст.)

Методи та матеріали дослідження

Методи

- Польове дослідження: візуальний огляд, фотофіксація 60 пам'яток (жовтень 2025 р.)
- Порівняльно-типологічний аналіз: класифікація за формою, стилем, матеріалом, хронологією
- Семіотичний аналіз: розшифровка релігійної, професійної, поховальної символіки
- Епіграфічний аналіз: вивчення текстів епітафій (мова, формули пам'яті, соціальний статус)
- Історико-культурна реконструкція: інтерпретація некрополя в контексті історії Берегова

Матеріали

- Власна фотофіксація надгробків міського некрополя (60 од.)
- Наукові джерела з некрополістики, історії міста, семіотики

Топографічна локалізація досліджуваної ділянки міського некрополя Берегова

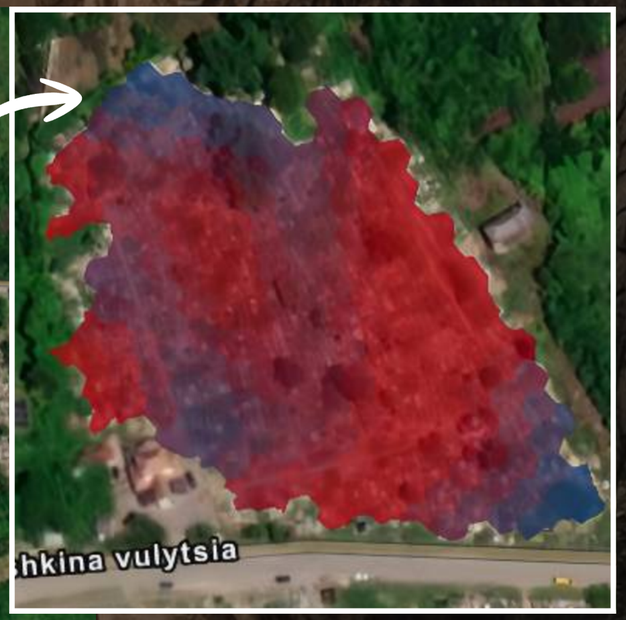

Кольором виділено сектори хронологічно-типологічного зонування: червоний – зона індивідуальної репрезентації (кін. XIX – поч. XX ст.), синій – зона стандартизації (др. пол. XX ст.).

Приклади архітектурно-мистецьких особливостей надгробків

Родина Baćśko (1882-1907, 1870-1911).

- Матеріал та форма: полірований камінь (пісковик/вапняк), висока стела з фігурним готичним завершенням.
- Стиль: неоготика.

Родина Beliáh (1876-1967, 1878-1938).

- Матеріал та форма: сірі кам'яні або бетонні прямокутні плити на бетонній основі. Гравіювання (хрест, дерево, текст) із залишками золотистої фарби.
- Стиль: утилітарний модернізм, без прикрас, функціональний.

Petaky József (1915).

- Матеріал та форма: камінь, стела з барельєфним хрестом.
- Стиль: спрощений модерн.

Типологія цвинтарів

Зона	Хронологія	Характеристика
Індивідуальної репрезентації	кінець XIX – початок XX ст.	Концентрація мистецьки виразних кам'яних пам'яток; відображає соціальну структуру міської еліти (угорської, польської, єврейської) доби Австро-Угорщини
Функціонального поховання	перша половина – середина XX ст.	Поховання періоду міжвоєнної Чехословаччини, Другої світової війни, ранніх радянських років; спрощення форм та матеріалів
Стандартизації	друга половина XX – початок XXI ст.	Ряди однотипних бетонних або мармурових плит; матеріальне втілення колективізму та уніфікації радянської епохи
Маргінальна	різночасова	Прості дерев'яні хрести; відображення соціальної нерівності у просторі смерті

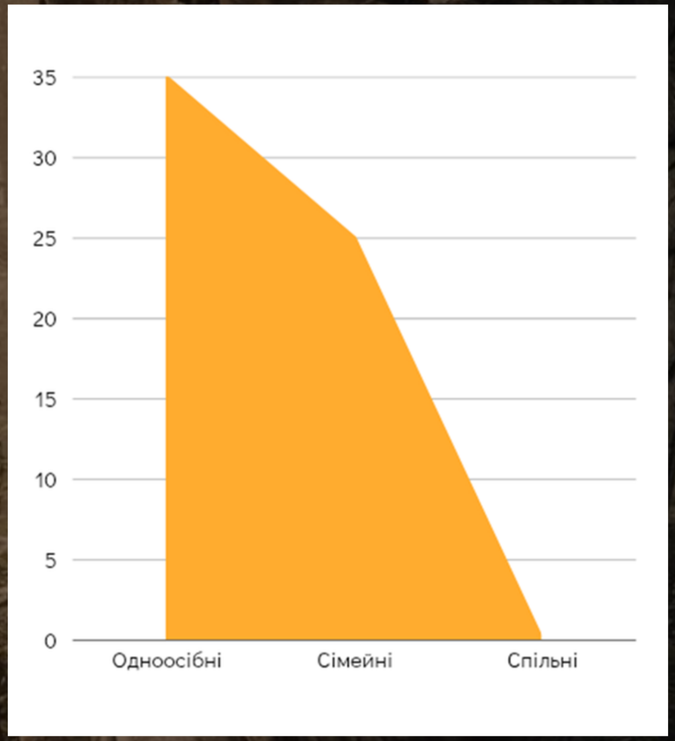

Типи поховань надгробків у м. Берегове, міське кладовище

Архітектурно-мистецькі особливості надгробків

Стиль	Кількість	Частка
Готика та неоготика	36	60,00%
Класицизм та неокласицизм	29	48,30%
Модерн	3	5,00%
Бароко	2	3,30%

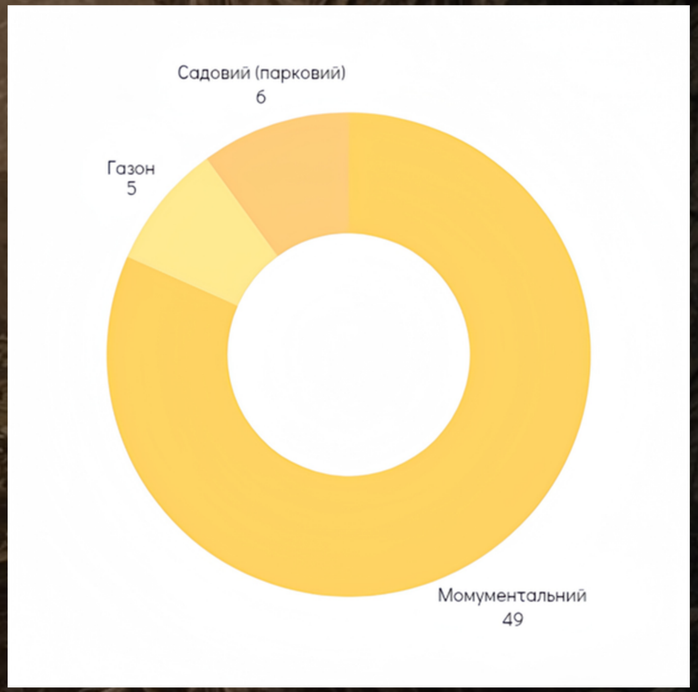

Розподіл типів надгробних пам'яток міського кладовища м. Берегове

Релігійна та національна символіка на надгробках

Релігійна символіка

- Латинський хрест — домінуючий знак (від центрального елемента в неоготиці до стилізованого в модерні)
- Скульптурні образи: ангели, Мадонна, розп'яття — маркери заможності та духовної еліти
- Єврейські символи: леви Юди, корона Тори, книги Святого Письма — позначення освіти та соціального престижу
- Урна (античний символ) — вказівка на світськість або філософський світогляд замовників

Національно-етнічна ідентичність (імпліцитне кодування)

- Мова епітафії (угорська) — найпряміший маркер
- Стилістичні преференції: готика — маркер угорського католицизму та зв'язку з Заходом

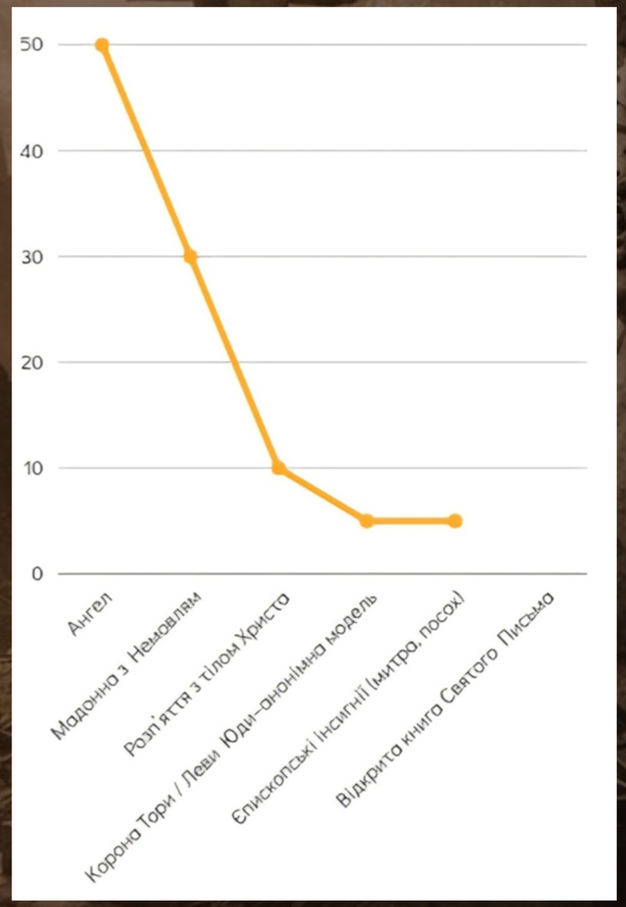

Ієрархія релігійної символіки на надгробках Берегового (XIX-XX ст.)

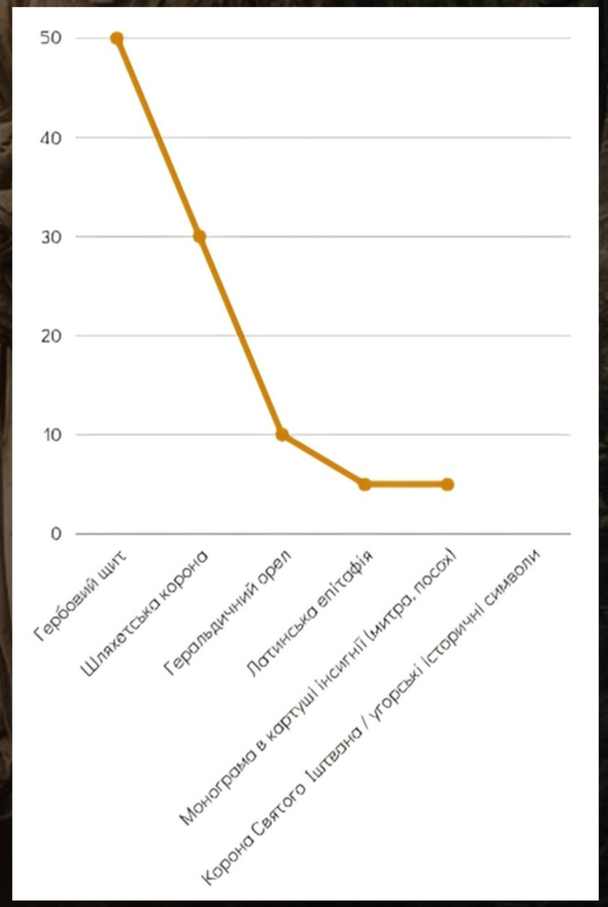

Ієрархія національної символіки на надгробках Берегового (XIX-XX ст.)

Професійна символіка на надгробках

Соціальний статус

- Виражений через матеріальність: престиж матеріалів, масштаб, художню складність
- Дерев'яний хрест — негативний маркер статусу (соціальне виключення або бідність)

Отже, символічна система берегівського некрополя є багатошаровою та витонченою. Вона уникає прямолінійної репрезентації політичних чи національних ідей, надаючи перевагу кодуванню соціальних та ідентичних ознак через естетичні, матеріальні та мовні категорії. Релігійна символіка (латинський хрест, скульптурні образи, єврейські символи) та наявність античної урни свідчать про диверсифікацію світогляду міської еліти на зламі XIX–XX століть. Соціальний статус виражений не через професійну символіку (яка відсутня), а через престиж матеріалів, масштаб та художню складність пам'яток.

Таким чином, сама матеріальність виступає основним текстом соціального розшарування.

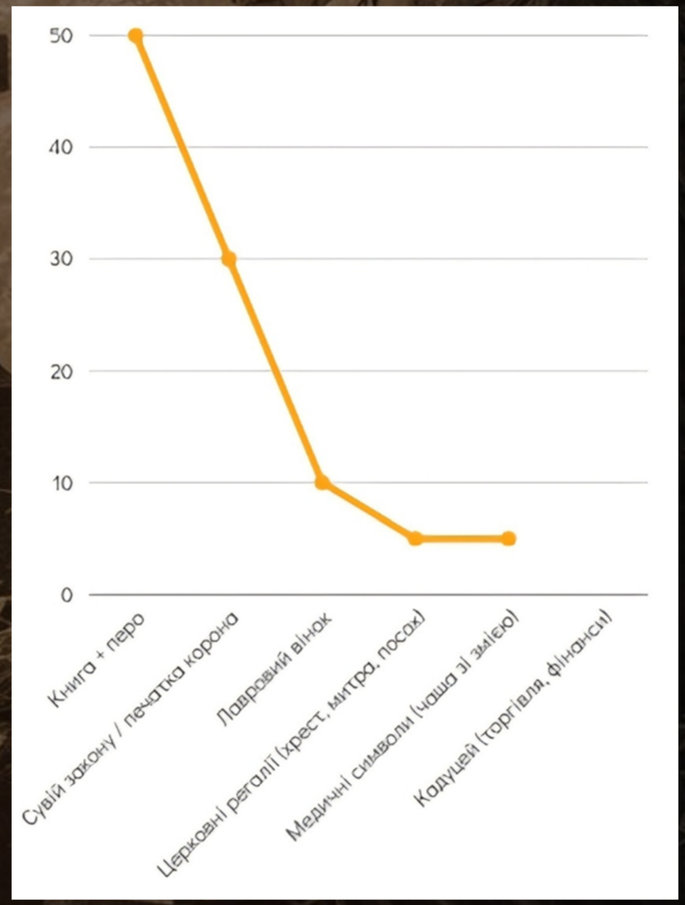

Ієрархія професійної символіки на надгробках Берегового (XIX-XX ст.)

Епітафії: мовний склад та стилістичні моделі

Модель	Кількість	Частка	Характеристика
Інформаційно-констатуюча	50	83%	Базове фактологічне фіксування імені та дат життя
Комеморативно-історична	6	10%	Дата загибелі як символ; інтеграція приватної долі в наратив колективної пам'яті про війну
Емоційно-поетична	2	3%	Лірична епітафія; джерело з історії приватного життя та родинних цінностей кінця XIX ст.
Стандартизовано-анонімна	2	3%	Нумерація ділянок та плит; кульмінація процесу деіндивідуалізації

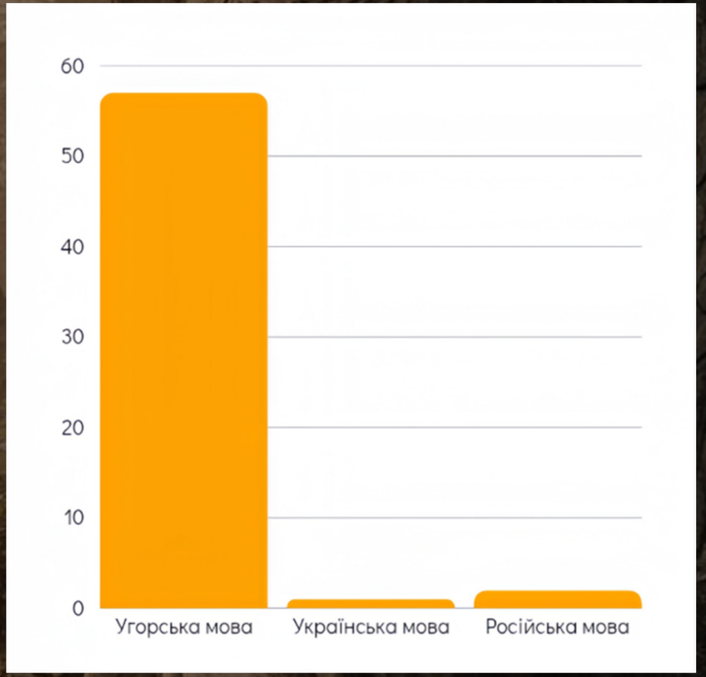

Розподіл епітафій за мовою (XIX-XX ст.)

Травматична пам'ять XX століття

Тип пам'яті	Матеріальний носій	Рівень персоналізації	Характер мовлення
Індивідуальна	Надгробок	Високий	«Говорить»
Колективна	Меморіальна таблиця	Низький	Частково мовчить
Травматична	Узагальнений меморіал	Мінімальний	Мовчання
Офіційна	Мавзолей	Анонімна	Герметична

Меморіальні об'єкти

- Янош Загорі (Záhory János) — надгробок учителя гімназії та художника; неокласицизм з елементами історизму; дискурс слави, що трансформується в «романтичну руїну»
- Дьердь Деак (Deák György) — меморіальна дошка (1993 р.) учителеві гімназії, загиблому в 1945 р.; пізня меморіалізація як акт відновлення історичної справедливості

Надгробок Яноша Загорі

Дошка присвячена Дьердю Деаку

Проект «Некрополь Берегова: голоси минулого»

Концепція

- Громадсько-науковий клуб (заснований у січні 2026 р.)
- Мета: переосмислити кладовище як музей людських доль, що формували місто.

Принципи діяльності

- Міждисциплінарність (історичне краєзнавство, усна історія, соціальна антропологія, цифрове документування)
- Громадська наука (citizen science) — залучення мешканців як співдослідників
- Етична відповідальність (такт, повага до пам'яті померлих та почуттів живих родичів)

Практичні результати

- Пішохідний екскурсійний маршрут територією кладовища
- Популярно-науковий буклет «Цвинтар Берегова: як читати місто крізь камінь і пам'ять»

Розклад міського клуба на січень-лютий 2026 року

Логотип клуба

Авторська обкладинка та концепція популярно-наукового буклету «Цвинтар Берегова: як читати місто крізь камінь і пам'ять»

Висновки

1. Вперше створено систематизовану базу даних з історії міського кладовища Берегова на вул. Пушкіна (60 надгробків XIX–XX ст.). Досліджено епітафії, символи та типологічні характеристики пам'яток.
2. Просторово-типологічна структура берегівського некрополя є прямим відображенням соціально-політичних трансформацій міста. Перехід від індивідуально репрезентативних поховань кінця XIX ст. до стандартизованих форм другої половини XX ст. засвідчує зміну моделі суспільної пам'яті — від персоналізованої та родинної до колективної та інституціоналізованої.
3. Аналіз надгробної символіки та епітафій показав, що для мешканців Берегова XIX – початку XX ст. поховальна культура була інструментом соціального самовираження та прихованого маркування ідентичності. Мова написів, вибір стилю та матеріалу виконували функцію «соціальної біографії».
4. Результати дослідження доводять можливість трансформації міського некрополя з маргіналізованого простору у повноцінний ресурс публічної історії. Запропонований проєкт «Некрополь Берегова: голоси минулого» є прикладом практичного застосування наукових напрацювань для формування громадської пам'яті, освітніх ініціатив та охорони культурної спадщини міста.

